

VÁNYA BÁCSI: LATINOVITS*

Most láttam először *Csehov Ványa bácsi*-jét olyan előadásban, amikor ész és szív számára egyértelmű lett, miért Ványa bácsi, azaz Iván Petrovics Vojnyickij a dráma címszereplője. Mintha a hamleti személyiség fényének meg kellene sokszorozódnia a színészen, hogy legyőzze az opheliák, horatiók, laertesek ragyogását. *Latinovits* Ványa bácsija valóban középpontja a darabnak, őrá szól a könnyes, keserű történet, az ő elrontott életének tragikus komédiája körül keringenek a többi sorsok bolygói.

„Tehetséges vagyok, okos vagyok, bátor vagyok... Ha normális életet éltem volna, belőlem Schopenhauer lehetett volna, Dosztojevszkij...” Most először, *Latinovits* szájából

---

* In Létay Vera: *Igent és nemet mondani*. Magvető, 1972. 334-336.l.

hallottam ezeket a mondatokat a valóság mögöttes értékfedezetével, nem pedig kínos lamentációként, most először hittem el, hogy valóban egy nagy műveltségű, mély intellektusú, eredeti egyéniség fecsérelte el alkotó éveit hiába. Minél kézzelfoghatóbbnak tetszik a beválthatatlan lehetőség délibábja, annál kínzóbb a becsapottság tragédiája. Mint amikor a mérleg másik serpenyőjére is nehéz súlyokat helyeznek, s a mérleg nyelve egyszerre nyugtalan ingásba kezd, ez az emberi rangemelkedés mozgásba hozza a mű drámaiságát. Latinovits szenvedélyes alakítása megfricskázza a Csehov-színdarabokról kialakult közhelyeket, együttérző sóhajokat a drámaiatlan drámáról, a borongó hangulatokról, az unalom lírájáról. Ványa bácsija és a nagyképű Szerebrjakov professzor között nem kevésbé véres, életre-halálra szóló küzdelem folyik, mint bármely Shakespeare-drámában. A végső leszámolásért lihegő indulatok azonban Csehovnál a cél előtt mindig irónikus és szomorú gellert kapnak. Az ifjú Hamlet végül is leszúrja a bitorló Claudiust, a hirtelen megöregedett negyvenhét éves Ványa bácsi nem találja el pisztolyával a bitorló áltudóst. Hamlet legalább a halálban megdicsőül, Vojnyickijnek még meghalnia sem sikerül. Szonja könyörgésére visszaadja az Asztrov doktor útipatikájából kilopott morfiumot. Eddig az életét, most a halálát áldozza fel másokért.

Latinovits Ványa bácsija csupa lefojtott tűz, csupa önirónia, beteges érzékenység. Túlzó, megjátszott gesztusaival önmagát alázza meg, nehogy mások ebben megelőzzék. Minden színpadi megnyilvánulása kettős értelmű. Elementáris erővel önmagát adja, de mintha nyomban elszégyellné magát, az önmagát kívülről is figyelő észember tárgyilagosságával rögtön a róla alkotott külső benyomást is eljätssza. Öreg? Az öregséget is

túlhangsúlyozza védekezésből, nehogy az „ifjú szerelmes” hozzá már nem illő szerepében nevetségessé válják. Időnként azonban – többnyire olyankor, amikor mások nem figyelnek rá – az „öreg csudabogár” álarca lehullik, s ott áll előttünk az elpazarolt lehetőségek kísértetalakjaként, domború homlokú, lángoló fiatalságában.

A nyers idegrendszer ennyire feltáró, a test és az agy minden porcikájában eleven szerepmegformálásnak természetesen következetesnek kell lennie a jellem minden vonatkozásában. Latinovits ebben a felfogásban Jelena iránt érzett szerelmében is többet mond a korosodó gavallér plátói epekedésénél. Ványa bácsija lappangó, kiéletlen erotikától izzik, tilos gondolatokkal viaskodik. Olyan érzéki sóvárgással szippant Jelena hintára kötött muszlinsáljának illatába, mint ahogyan a szaharai vándor idézheti maga elé egy pohár víz látomását. A merész, éjszakai jelenet, ahol az asszony elejtett kendőjét inge alá gyömöszöli – *Buñuel* kamerájára méltó.

A figura fiziológiai létezése Latinovitsnál egyébként is erőteljes hangsúlyt kap. A harmadik felvonás nagyjelenetében, amikor Szerebrjakov a család színe előtt közli, hogy a birtokot, Szonja tulajdonát, Ványa bácsi negyedszázados önfeláldozó munkájának gyümölcsét el akarja adni, Latinovits-Vojnyickijt a megrendüléstől és a szavakban ki nem fejezhető felháborodástól fizikai rosszullet, ideges köhögőroham keríti hatalmába. S az egész testi mivoltát megrázó indulatnak le kell csillapodnia előbb, hogy érzelmeit mondatokban is képes legyen megfogalmazni. A negyedik felvonás a teljes apátiáé. Akaratbénult lelki halott. Itt már nincs játékában semmi önsajnálát, kesergés a megcsúfolt jóságon. A fájdalom is megszűnt. A világ hamis értékeivel, csalóka szerelmeivel

hirtelen távolivá lesz, s Ványa bácsi olyan mindentudó, földöntúli arccal hallgatja a kedves kis Szonja tündérmeséjét a halál utáni elégtételről, mint a gyógyíthatatlan beteg a vigasztalást a közeli felépülésről.

Nagy alakítás? Keresem a jelzőket. De ma, a jelzők inflációjának idején, olyan sokan korszakalkotók, zseniálisak, felülmúlhatatlanok, hogy sértés Latinovits művészetét ebbe a tömegbe sorolni.